

AVROPA VƏ AMERİKA ƏDƏBİYYATI

Məmməd Cəfər Cəfərov və Avropa ədəbiyyatı

Leyla Ramazanova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: leylamuellim@gmail.com

Annotasiya. Məqalə görkəmli ədəbiyyatşünas, tənqidçi Məmməd Cəfər Cəfərovun Avropa ədəbiyyatı ilə bağlı araşdırmalarına həsr olunmuşdur. Azərbaycan və dünya ədəbiyyatının ədəbi-nəzəri məsələlərini dərinlən bilən alim Viktor Hüqo, Henrix Heyne, Volfqanq Göte haqqında dəyərli, geniş araşdırmalar aparmış, avropalı ədiblərin, demək olar ki, bütün əsərləri haqqında ətraflı məlumat vermişdir. M.C.Cəfərovun tədqiqatlarında dövrün siyasi mənzərəsini, ədəbi prosesi, müəlliflərin dünyagörüşündəki dəyişiklikləri də izləmək mümkündür. Dövrün siyasi, ideoloji təzyiqi altında yazılmış bu məqalələrdə mübahisəli məqamlara baxmayaraq, tədqiqatlar elmi-nəzəri düşüncəmizdə öz dəyərini qoruyub saxlayır.

Açar sözlər: Avropa ədəbiyyatı, tədqiqat, poeziya, nəsr, dramaturgiya

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 18.11.2022; qəbul edilib – 25.11.2022

Mammad Jafar Jafarov and European literature

Leyla Ramazanova

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: leylamuellim@gmail.com

Abstract. The article is dedicated to the research of prominent literary critic Mammad Jafar Jafarov on European literature. The scholar, who had a deep knowledge of the literary and theoretical issues of Azerbaijani and world literature, has conducted valuable and extensive research about Victor Hugo, Heinrich Heine, Wolfgang Goethe, and gave detailed information about almost all the works of European writers. In M.Jafarov's researches it is possible to follow the political landscape of the period, the literary process, changes in the worldview of the authors. Despite the controversial points in these articles, written under the political and ideological pressure of the time, research retains its value in our scientific and theoretical thinking.

Keywords: European literature, research, poetry, prose, dramaturgy

Article history: received – 18.11.2022; accepted – 25.11.2022

Giriş / Introduction

Avropa ədəbiyyatı dünya ədəbiyyatının mühüm, zəngin, çoxşaxəli qollarından birini təşkil edir. Tarixin müxtəlif dövrlərində aparıcı mövqedə olan Avropa ədəbiyyatı dünya ədəbiyyatı xəzinəsini daim zənginləşdirmiş və inkişaf etdirmişdir. Azərbaycan-Avropa əlaqələrinin hərtərəfli inkişaf tapdığı bir zamanda Avropa ədəbiyyatının müasir baxışla öyrənilməsi, Azərbaycan ədəbi mühitində tədqiqi məsələləri və tərcümə imkanlarının aydınlaşdırılması aktualıq kəsb edir. Müasir ədəbiyyatşünaslıq XX əsrin birinci yarısında Avropa şair və yazıçıların dünya ədəbiyyatına bəxş etdiyi incilərin tədqiq olunması istiqamətində xidmətləri olan ədəbiyyatşünaslarımızın fəaliyyətini araşdırmağı şərtləndirir. Avropalı ədiblərin əsərlərinin tədqiqi və oxuculara düzgün çatdırılmasında böyük xidmətləri

olan alimlərimizdən biri də çoxçalarlı yaradıcılıq sahibi Məmməd Cəfər Cəfərovdur. Daha çox Azərbaycan və rus ədəbiyyatının tədqiqatçısı kimi tanınan alim həm də Avropa ədəbiyyatının qüdrətli nümayəndələri haqqında sanballı araşdırmalar aparmışdır. Sayca az olmasına baxmayaraq, Məmməd Cəfər müəllim araşdırmalarında Avropa ədəbiyyatını üslub, janr, problematika, mövzu və ictimai-siyasi hadisələr fonunda geniş, dərin təhlil edə bilmişdir.

Əsas hissə / Main Part

Avropa poeziyasının öyrənilməsində M.C.Cəfərovun rolu. Professor Məmməd Cəfər dünya ədəbiyyatında daha çox nasir kimi tanınan, lakin maraqlı şeir, təmsil, poema və dram əsərləri olan Viktor Hüqo haqqında diqqətəlayiq, geniş bir məqalə yazmışdır. O, təlatümlü yaradıcılığa malik V.Hüqonun həyat və yaradıcılığı haqqında bir çox mətləblərə toxunmuş, ümumiləşdirmələr aparmış, faydalı elmi nəticələr əldə etmişdir.

V.Hüqo on üç yaşında ikən ilk şeirlərini yazıb. On səkkiz yaşında artıq “şeir magistri” adlandırılan şair “Odalar”, “Payız yarpaqları”, “Şüalar və kölgələr”, “Daxildən gələn səslər”, “İntiqam”, “Tamaşalar”, “Dəhşətli il”, nəhayət, 1859-1870-ci illər arasında dörd cildlik “Əsrin əfsanəsi” poetik əsərlərini yazmışdır. Dünya ədəbiyyatının əvəzsiz korifeylərindən olan V.Hüqo Şərq mövzusunda yazdığı şeirləri “Şərq motivləri” adı altında kitab şəklində nəşr etdirmişdir. XX əsrin birinci yarısında V.Hüqonun lirik yaradıcılığını araşdıran ədəbiyyatşünaslarımız daha çox “Şərq motivləri” kitabı üzərində dayanmışlar. Qeyd etməliyik ki, “dövrün sözü” tədqiqatçılarımızın bu kitabla bağlı fikirlərində də özünü parlaq surətdə nümayiş etdirmişdir. Rus tədqiqatçıları qərəzli mövqe tutduqlarına görə türklərə qarşı olan kinli fikirlərindən qaynaqlanaraq, bu kitabın əsas və başlıca yazılma səbəbi kimi, türk-yunan müharibəsini göstərirdilər. Digər müasirlərindən fərqli olaraq, fransız ədibin bu kitabındakı bəzi şeirləri təhlil edən M.C.Cəfərov türk-yunan müharibəsi ilə bağlı hissəyə daha obyektiv münasibət bəsləyir, bu şeirləri əsarətdə olan xalqın azadlıq uğrunda mübarizəsini əks etdirdiyini bildirir və türklərə qarşı heç bir mənfi fikir bildirmədən digər mövzuda yazılmış şeirlərin xüsusiyyətlərini araşdırır. Alim V.Hüqonun Şərq mövzusunda yazılmış ən məşhur şeirlərindən biri “Çadra”-nı təhlil edərkən, müəllifin islam Şərqində hökm sürən qadın hüquqsuzluğuna qarşı kəskin protest etdiyini, qadına qarşı alçaq, vəhşi münasibətləri qamçıladığı qənaətinə gəlmişdir [1, s.139]. Biz M.Cəfərin bəzi fikirləri ilə qismən razılaşıırıq. Belə ki, V.Hüqo “Şərq motivləri” kitabına daxil olan hər bir şeirə bir epiqraf seçmişdir. Bu şeirə V.Şekspirin məşhur “Otello” əsərindən “Bu axşam Allaha dua etmişəm, Dezdemonə?” epiqrafını seçməsi təsadüfi xarakter daşıyır. Bu epiqrafla şair şeirin məzmununu, yaxud necə sona çatacağını təxmini şəkildə olsa da, əvvəlcədən oxucuya xəbər verir. Yolda gedərkən isti olduğu üçün çadrasını açan bacını başqa kişilər görür və namus məsələsində söz-söhbətlərin arasını kəsmək üçün qardaşlara bacılarını öldürməkdən başqa çarə qalmır. Fikrimizcə, V.Hüqo burada Şərq və Qərb mədəniyyətini müqayisə etməyə çalışmışdır. Bir tərəfdə atasız övlad dünyaya gətirən və ölümə məhkum edilən Fantina, digər tərəfdə namus uğrunda öldürülən bacı obrazı V.Hüqonu dərinəndən düşündürmüşdür. Namus, qısqanclıq M. Cəfərin qeyd etdiyi kimi, islamın yox, ümumiyyətlə, Şərqin qanına işləmiş xüsusiyyətdir. İstər Bayronun “Gavur” poemasında, istərsə də “Çadra” şeirində Şərq kişinin namus, qeyrət və mənliyi təsvir olunmuşdur. V.Hüqo “Sevimli Sultanə”, “Sultan Əhməd”, “Lazara” şeirlərində isə yəhudi, xristian qadınlara aşiq olan sultanların mənəvi aləmlərini təsvir etmişdir. Bu hal Şərq aləmi üçün nə təəccübləndirici, nə də heyrləndiricidir. Azərbaycan ədəbiyyatında H.Cavidin “Şeyx Sənan” faciəsindəki Şeyx Sənan məhəbbəti uğrunda boynuna xaç taxıb, donuz otarmağa belə razılaşıır.

Məmməd Cəfər Cəfərov məqalədə V.Hüqonun klassik Şərq ədəbiyyatına dərin məhəbbət bəslədiyini, Hafiz və Sədinin şeirlərindən əsərlərinə epiqraf seçdiyini, hörmətlə yad etdiyini xüsusilə nəzərə çatdırır.

Avropa poeziyasının önəmli bir hissəsini alman şairlərinin əsərləri tutur. M.C.Cəfərov da alman şairlərin yaradıcılığına müraciət etmiş, dolğun araşdırma aparmışdır. İohann Volfqanq Göte və Henrix Heyne Almaniya və Qərbi Avropa ədəbiyyatı, ictimai fikir tarixində yeni bir epoxa yaradan əvəz-

siz böyük şair və mütəfəkkirdirlər. V.Göte ədəbiyyata bir sıra yeniliklər gətirmiş, ona qədər çox yoxsul olan alman ədəbiyyatını janr baxımından zənginləşdirmişdir.

V.Göte haqqında ədəbiyyatşünaslığımızda ilk elmi məqalələr onun ölümünün yüzüncü ilində yazılmışdır. Tənqidçi-alim M.Cəfər alman şairi ilə bağlı yazdığı məqalədə ədibin yaşadığı dövrün ziddiyyətlərini, çətinliklərini göstərməklə yanaşı, onun həyatı haqqında geniş məlumat vermişdir. Yaradıcılığını xronoloji ardıcılıqla izləyən alim “İnsan” şeirində V.Götenin varlığı realistsəsinə dərk etdiyini, insanları ömürlərini xeyirli işlərə sərf etməyə çağırdığını xüsusi vurğulamışdır. M.Cəfər V.Göte poeziyasının xüsusiyyətlərini ümumiləşdirərək yazırdı: “*Göte bütün ömrü boyu mənsub olduğu xalqın şüurunu zərərli bidətlərdən, mövhumatdan təmizləməyə çalışmış, real düşüncəni, həyat və mübarizə eşqini tərənnüm etmişdir*” [1, s.160].

V.Götenin gənc yaşlarında “Hücum və fırtına” adlı xüsusi bir ədəbi-ictimai hərəkatın nümayəndəsi olmasının izlərini M.Cəfər “Gənc Verterin iztirabları” əsərində axtarır. Tədqiqatçı bu əsəri təhlil edərkən məzmun cəhətdən “Hücum və fırtına” hərəkatının və ideyalarının təsiri, xüsusən bu hərəkatın mənəvi məğlubiyyəti V.Götenin bu əsərində öz bədii əksini tapdığı qənaətinə gəlirdi [1, s.161]. V.Göte Azərbaycanın qüdrətli şairi və böyük mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin yaradıcılığı ilə çox marqlanmış, onun əsərlərinin motivlərindən xeyli bəhrələnmişdir. O, Nizaminin simasında və onun əsərlərində tanış olmadığı bir xalqın həyatını, mədəniyyətini, təbii və insani duyğularını görürdü. V.Göte Şərqi mütəfəkkirlərinə böyük rəğbət bəsləyir, onlardan yeddisini: Firdovsi, Ənvəri, Nizami, Cəlaləddin Rumi, Sədi, Hafiz, Camini özünün ustası, sələfi sayırdı. Nizami onun üçün əlçatmaz bir dahi idi. Məhz buna görə də V.Göte öz yaradıcılığında Nizamiyə daha geniş yer ayırmışdır. Məmməd Cəfər Cəfərov alman ədibin Nizamiyə olan rəğbətini, sevgisini müəyyən şeir parçalarının təhlilində təqdim etmiş, Şərq ədəbiyyatının zənginliyini bir daha diqqətə çatdırmışdır.

Tədqiqatçı V.Götenin ümumi yaradıcılığı haqqında maraqlı faktlar qeyd etsə də, onun məqaləsinin əsasını alman ədibinin dünyaca ən məşhur əsəri “Faust”un təhlili təşkil edir. Fəcinin əfsanədən alınmış mövzusu, obrazlar sistemi, süjeti geniş təhlil olunmuş, V.Götenin şair-dramaturq kimi qüdrəti oxucuların diqqətinə çatdırılmışdır.

Klassik alman ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Henrix Heyne (1797-1856) lirik şair, orijinal satirik, publisist kimi yalnız alman ədəbiyyatının deyil, dünya ədəbiyyatının aparıcı simalarından biridir. Alman ədibin yaradıcılığı daim ədəbiyyatşünaslarımızın diqqət mərkəzində olmuşdur. H.Heyne ilə bağlı ən böyük tədqiqatın müəllifi M.Cəfər ədibin həyatı haqqında təfəsilatlı məlumat vermişdir. H.Heynenin yaşadığı dövrün ümumi mənzərəsini canlandıran alim onun tələbəlik illəri, ilk uğursuz sevgisi haqqında ətraflı məlumat vermişdir [1, s.176-177]. Yaradıcılığının birinci dövründə H.Heynenin məhəbbət lirikasına qüvvətli meyil göstərməsi və daha çox daxili iztirablarından bəhs etməsində şairin əmisi qızına bəslədiyi uğursuz məhəbbətin də təsiri böyük olmuşdur. İlk sevgilisi Amaliyaya həsr olunan şeirlərin də yer aldığı “Gənclik iztirabları” şeir toplusu bu dövrün məhsuludur.

M.Cəfər H.Heynenin yaradıcılığının ilk dövrünü qiymətləndirərkən bir şair kimi, ona təsir edən faktlara toxunur. Məlumdur ki, H.Heynenin ilk şeirlərində alman ədəbiyyatı romantizm ədəbi cərəyanının güclü təsiri hiss olunurdu. Bu təsiri nəzərə alan M.Cəfər şairin ilk şeirləri haqqında yazırdı: “*Gənclik iztirabları*”nda Heyne daha çox qarışıq, dumanlı xəyallar, fantaziya aləmində dolaşır. Mümkün qədər real həyatdan, insanlardan, cəmiyyətdən uzaqlaşmağa çalışırdı. Bu şeirlərdə onun qəlbinin yaxın həmdəmləri güllər, çiçəklər, bülbüllər və ulduzlardır. Şair onlara məhəbbətin ağır, dözülməz iztirablarından, insan vəfasızlığının acı, kədərli nəticələrindən danışır. Tez-tez qorxulu, kədərli yuxular görür” [1, s.189]. Yaradıcılığının birinci dövründə H.Heyne şeirinin ən yaxşı cəhətlərindən biri odur ki, o, xalq poeziyasının təsiri altında yazıb-yaratmışdır. Bu dövrdəki şeirlər həm məzmun, həm də forma cəhətdən o zamankı alman poeziyasında yeni bir ədəbi hadisə hesab olunurdu. Ədibin 1820-1830-cı illərdə qələmə aldığı şeirlərində gənclik illərindəki xəyallar, romantik düşüncələr deyil, konkret ictimai, fəlsəfi məsələlər əsas yer tuturdu. Bu dövrdə H.Heyne “Mahnılar kitabı”nın əsasını təşkil edən “Lirik intermesso”, “Vətənə qayıdarkən”, “Şimal dənizi” sərlövhələri altında toplanmış şeirlərini yazmışdır. Məmməd Cəfər haqlı olaraq qeyd etmişdir ki, bu şeirlərində H.Heyne cəmiyyətə daha çox tənqidi münasibət bəsləmiş, varlığı daha real dərk etmişdir. Almaniyanın vahid demokratik dövlət kimi birləşməsi ideyasını təbliğ edən “Almaniya” poemasını M.C.Cəfə-

rov alman ədibin poeziyasının zirvəsi hesab etmişdir. Tənqidçi-alim, həmçinin əsərin forma zənginliyi haqqında təfsilatlı təhlillər aparmışdır.

Avropa nəsri və dramaturgiyası M.C.Cəfərovun tədqiqatlarında. Avropada roman dedikdə, ağılımıza ilk gələn əsərlərdən biri “Səfillər” romanıdır. Ziddiyyətli və zəngin yaradıcılıq yolu olan böyük fransız yazıçısı V.Hüqo bu əsərə qədər bir neçə romanın müəllifi kimi ədəbiyyatda öz sözünü demişdi. “İslandiyalı Han” (1923), “Edama məhkumun son günü”(1829), “Paris Notrdam kilsəsi” (1831) romanları bu janrdə müəllifin ilk qələm təcrübələri idi. M.C.Cəfərov V.Hüqodan bəhs edən məqaləsində ədibin roman yaradıcılığını incəliklə təhlil etmişdir. XX əsrin birinci yarısında Azərbaycan filoloji fikrində ən çox araşdırılma aparılan əsərlərdən biri də “Paris Notrdam kilsəsi” romanıdır. V.Hüqo bu romanında müasir həyatın eybəcərliklərini göstərmək üçün tarixi keçmişə qayıdaraq XV əsr Fransa həyatını təsvir edir. M.Cəfər “Paris Notrdam kilsəsi” əsərini təhlil edərkən düzgün qeyd edirdi ki, bu tarixi əsərdə XV əsr Fransası, XI Lüdovik dövrü təsvir edildiyinə baxmayaraq, əsərin ideyası müasirləşdirilmiş, mövcud ictimai quruluşa, İyul monarxiyasına qarşı çevrilmişdi [1, s.141]. V.Hüqonun böyük məhəbbətlə yaratdığı qaraçı qızı Esmiralda və fiziki cəhətdən qüsurlu Qvazimoda obrazı müəllifin romantik, humanist düşüncələrinin daşıyıcıları idi. Ə.Sultanlının da qeyd etdiyi kimi, Qvazimodanın zahiri eybəcərliyi və mənəvi gözəlliyi ilə Klod Frollonun, zadəgan Febin zahiri gözəllikləri ilə daxili, mənəvi eybəcərlikləri bir ziddiyyət təşkil edir, amma müəllif daxili gözəlliyin, mənəvi zənginliyin qələbə çalacağına həmişə inanır [2, s.69]. Akademik M.Cəfər isə əsərin “insanlığa fəryad edən”, “ziddiyyətlərlə dolu olan həyatdan ancaq məhəbbət xilas edə bilər” ideyasını utopik bir fikir kimi dəyərləndirmişdir [1, s.141].

Real həyat hadisələri əsasında yazılmış “Edama məhkumun son günü”, “Klod Qe” romanlarında V.Hüqo Qvazimodanın əzab səhnəsindən daha qorxulu səhnələr yaratmışdır. Hər iki romanda humanist yazıçı ölüm cəzasının əleyhinə çıxış edir. Edama məhkum edilmiş adamın ruhi iztirablarını, fiziki əzablarını real təsvir etməklə müəllif ölüm hökmünə qarşı çıxırdı. Ə.Sultanlı V.Hüqonun yaradıcılığını təhlil edərkən, maraqlı müqayisə apararaq yazırdı ki, “Klod Qe” hekayəsi “Səfillər” romanının ilk və məhdud sxemasıdır [2, s.70]. Bu əsərlərin müqayisəsinə toxunan M.Cəfər də Ə.Sultanlının fikirlərinə yaxın fikirlər səsləndirir: *“Hüqonun sonradan yazdığı “Səfillər” romanında Jan Valjanın həbsi və ölüm cəzasına məhkum edilməsi səhnələri fəhlə Klodun həyatını xatırladır”* [1, s.142].

Dünya ədəbiyyatı ilə məşğul olan hər bir alimimiz, demək olar ki, M.Rəfilinin dili ilə desək, V.Hüqonun “şah əsəri” haqqında tədqiqatlar aparmış, maraqlı nəticələr əldə etmişlər. “Səfillər” romanını təhlil edən Ə.Ağayev əsəri böyük epopeya dərəcəsinə yüksələn, yalnız roman janrının deyil, habelə digər ədəbi janrların da ünsürlərindən ustalıqla istifadə edilərək yaradılan ictimai roman kimi dəyərləndirmişdir [3]. M.Rəfil çox gözəl qeyd etmişdir ki, “Səfillər” bir roman deyil, bəlkə bir fikir vəhdəti və bu fikri təcəssüm edən qəhrəman vəhdəti ilə birləşdirilmiş bir neçə romandan ibarətdir [4]. M.Cəfər də beş hissədən ibarət əsəri epopeya adlandırmışdır [1, s.147]. Qərb ədəbiyyatı üzrə o zamanın ən güclü mütəxəssisləri öz təhlillərində doğru qənaətə gəlmişdilər; həqiqətən, romanda məhdud bir hadisə deyil, səfalət içində yaşayan xalqın həyatı, XIX əsrin birinci yarısındakı Fransa bütün ziddiyyətləri ilə göstərilirdi. Əsərin müqəddiməsində müəllif romanın əsas ideyasını belə izah edirdi: *“Nə qədər ki, əsrimizin üç əsas məsələsi həll edilməmiş qalacaq, yəni kişilər işçi sinfinə mənsub olduqları üçün əsarət altında yaşayacaq, qadınlar ac olduqlarına görə alçalacaq, uşaqlar cəhalət qaranlığı içərisində solub saralacaq, nə qədər ki, cəmiyyətin bəzi təbəqələrində ictimai təzyiq baş alıb gedəcək, bir sözlə, nə qədər ki Yer üzündə ehtiyac və nadanlıq davam edəcək, o vaxta qədər, bəlkə də, bu cür kitablar mənfəətsiz olmayacaq”* [5, s.1].

Yazıçının irəli atdığı bu üç ictimai problem əsərin üç əsas surətinin: Jan Valjan, Fantina və Qavroşun simasında öz bədii əksini tapmışdır. M.Cəfər romandakı obrazların təhlilindən sonra V.Hüqonun demək istədiyi fikirləri çox gözəl ümumiləşdirmişdir: *“Səfillər”də təsvir olunan bütün sadə insanlar yüksək ruhlu, namuslu, xeyirxah, sevimli insanlardır. Onlar yaşamağa qadir və layiq adamlardır, həyatın əsl sahibləridir. Lakin ədalətsiz cəmiyyətdə onlar bir yığın tüfeylinin əsiri olmuş, azadlıqdan, səadətdən məhrum, yurdsuz səfillərə çevrilmişlər”* [1, s.151]. Tənqidçi-alim araşdırma-sında böyük fransız yazıçısının sevgi ilə qələmə aldığı obrazları yenidən böyük məhəbbətlə təhlil et-

miş, səfilləri, yurdsuzları, yoxsulları istismar edən sahibkarlara, mütləqiyyət qanunlarına qarşı oxucuda bir daha nifrət və qəzəb hissi oyatmışdır.

M.C.Cəfərov “Gülən adam”, “Dəniz dostları” romanlarını ingilis burjuaziyasına qarşı yazılmış romanlar kimi qiymətləndirmişdir. Viktor Hüqonun son böyük romanı “Doxsan üçüncü il” mövzunu 1793-cü ildə baş vermiş Vandey üsyanından almışdır. M.Cəfərin fikrincə, bu əsər “Hüqonun inqilabi mövzuda yazmış olduğu əsərlərin ən qüvvətli idi” [1, s.153]. Yaradıcılığı boyu insanları sülhə, sevgiyə, barışa çağıran ədib son romanında da humanist düşüncələrinə sadıq qalmışdır.

Dünya ədəbiyyatında nəsr əsərləri ilə məşhur olan, altmış ildən çox yazıb-yaradan V.Hüqonun yaradıcılığının bir qismini dram əsərləri təşkil edir. Onun ilk dramı 1827-ci ildə qələmə aldığı “Kromvel” tarixi dramıdır. M.Cəfər yazırdı: *“Kromvel” draması yazıçının xalqların öz azadlığı uğrunda feodalizm köləliyinə qarşı apardıqları qəhrəman tarixi mübarizəsi ilə xüsusilə maraqlanmağa başladığını göstərirdi*” [1, s.137]. V.Hüqo iddia edirdi ki, sənətkar həyatı bütün əlvanlığı ilə verməlidir. Həyatda həm faciəvi, həm də gülüş doğuran məqamlar, həm gözəllik, həm də çirkinlik yan-yanaya dayanmışdır. Həyatı və insan xüsusiyyətlərini birtərəfli vermək ədəbiyyatda nöqsandır. İstər həyatı, istərsə insanı verərkən yerli, milli, tarixi xüsusiyyətləri nəzərdə tutmaq lazım gəlir. V.Hüqo “Kromvel” dramında da öz nəzəri fikirlərinə sadıq qalaraq Kromveli həm sərkərdə və dövlət xadimi, həm də ata, istedadsız şair, zəif iradəli bir adam kimi təsvir etmişdir. V.Hüqo 1830-cu illərdə “Kral əylənir”, “Mariya Tudor” və “Ryui Blaz” dramlarını yazmışdır. Bu əsərləri geniş şəkildə təhlil edən Məmməd Cəfər yazıçının taxt-tac sahiblərini, varlı zadəganları, müstəbidləri tənqid etdiyini, sadə xalq nümayəndələri vasitəsilə onların iç üzünü açdığını qeyd etmişdir. Əsərlərin yazıldığı siyasi dövrü nəzərə alan alim qeyd edir ki, “Kral əylənir” dramının mövzusu XVI əsr Fransa həyatından bəhs etsə də, əslində fransız xalqını qəzəbləndirən Lui Filippə və İyul monarxiyasına qarşı çevrilmişdi. Məmməd Cəfər, demək olar ki, Viktor Hüqo yaradıcılığını diqqətli və hərtərəfli təhlil etmiş, xronoloji ardıcılıqdan daha çox V.Hüqonun həyatına, yaradıcılığına təsir göstərən siyasi-ictimai hadisələr fonunda əsərləri saf-çürük etmişdir.

Ötən əsrin birinci yarısında, demək olar ki, Avropa ədəbiyyatı ilə maraqlanan bütün ədəbi tənqidçilər Anri Barbüsün həyat və yaradıcılığından bəhs edən məqalələrlə çıxış etmişlər. Məmməd Cəfər fransız yazıçısının həyat və yaradıcılığı haqqında tanışlıq xarakteri daşıyan məqaləsində daha çox Leninin və Stalinin A.Barbüs haqqındakı fikirlərinə yer ayırmışdır. Təbii ki, alimlərimiz dövrün tələbinə uyğun olaraq, A.Barbüsün kommunizmlə bağlı fikirlərini önə çıxartmış, əsərlərini birtərəfli təhlil etmişlər [6].

Nəticə / Conclusion

Yuxarıda qeyd olunan tədqiqatları, məqalələri, oçerkləri ümumiləşdirərək deyə bilərik ki, Məmməd Cəfər Cəfərov Azərbaycan və rus ədəbiyyatını və onun nümayəndələrini ədəbi-nəzəri dərinliyi ilə öyrəndiyi kimi, Avropa ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrini də dövrün sosioloji tələblərini nəzərə almaqla, tutarlı əsaslarla, titizliklə, səmimiyyətlə təhlil etmişdir. Bu tədqiqatlar Avropa ədəbiyyatının öyrənilməsində ilk cəhdlər olmasına baxmayaraq, öz aktuallığını, elmi dəyərini qoruyub saxlamaqda davam edir.

Ədəbiyyat / References

1. Cəfər M. Mütəfəkkirin şəxsiyyəti / M.Cəfər. Bakı: Azərnəşr, 1966.
2. Sultanlı Ə. Böyük fransız yazıçısı Viktor Hüqo. Bakı: “İnqilab və mədəniyyət” jurnalı, 1952, № 3.
3. Ağayev Ə. Fransız xalqının böyük oğlu. “Azərbaycan gəncləri” qəzeti, 1952, 27 fevral.
4. Rəfili M. Alovlu vətənpərvər və demokrat. “Kommunist” qəzeti, 1952, 26 avqust.
5. Hüqo V. Səfillər. Tərcümə edəni: M.Rəfili. Bakı: Maarif, 1987.
6. Cəfər M. Anri Barbüs. “Kommunist” qəzeti, 1945, 29 avqust.

Мамед Джафар Джафаров и европейская литература

Лейла Рамазанова

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: leylamuellim@gmail.com

Резюме. Статья посвящена исследованиям известного литературоведа, критика Мамеда Джафара Джафарова о европейской литературе. Ученый, владеющий глубокими знаниями в области литературоведческих и теоретических вопросов азербайджанской и мировой литературы, провел ценные и обширные исследования о Викторе Гюго, Генрихе Гейне, Вольфганге Гёте, дал подробные сведения почти обо всех произведениях европейских писателей. В исследованиях М.Дж.Джафарова можно проследить политическую картину того периода, литературный процесс, изменения в мировоззрении авторов. Несмотря на спорные моменты в этих статьях, написанных под политическим и идеологическим давлением времени, исследования сохраняют свою ценность в нашем научно-теоретическом мышлении.

Ключевые слова: европейская литература, исследование, поэзия, проза, драматургия